

Orientalis'de (Damas 1958-1960, XVI, 61-99) Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir. 2. *Meşâri'ü ebvâbil-kuds* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1378/2, vr. 9^a-51^b). Akaid ve tasavvufu ilgili bazı konuları ihtiva etmekte olup *el-'Urve* ve *Şafvetü'l-'Urve* adlı eserlerine bir hazırlık mahiyetindedir. 3. *el-'Urve li-ehli'l-hâlve ve'l-celve* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1583; Reîsülküttâb, nr. 482). Bu eserde *Meşâri'ü ebvâbil-kuds* ile *Beyânü'l-ihsân* adlı eserlerindeki konuları geniş şekilde ele almıştır. 4. *Şafvetü'l-'Urve li'l-işve min ehli's-şafve* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1432, 128 varak). Bir önceki eserin genişletilmiş şekli olup Simnânî'nin eserleri içinde en gelişmiş ve en değerlisidir. Mevcut eserlerinin bir özetini ve bütün görüşlerinin özünü aksettirmektedir. 5. *Beyânü'l-ihsân li-ehli'l-îkân* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1188/1, vr. 1^b-55^b). İlahiyyât, peygamberlik ve velâyetle ilgili konulara yer verilen bu eserin M. Nazif Şahinoğlu tarafından edisyon kritiği yapılmıştır (bk. bibl.). 6. *Sırru bâli'l-bâl li-zevî'l-hâl* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 5007, vr. 1^b-33^b; İÜ Ktp., AY, nr. 564, vr. 143^b-162^b). Mânevî âlemde yaptığı bir seyr* i anlattığı risâledir. 7. *Fethü'l-mübîn li-ehli'l-yakîn* (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Bursa Genel, nr. 1592, vr. 70^b-101^b). Tasavvuf yoluna nasıl girdiğini ve sülûk* ün mahiyetini anlatır. 8. *Kitâbü Bedâ'i'î's-şanâ'î'c* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1796, vr. 1^b-44^a). Muhtelif konulara dair 100 "sânia"dan ibarettir. 9. *Zeynü'l-mu'tekad* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 5007, vr. 34^b-85^a; Murad Molla Ktp., nr. 1827, vr. 248^b-259^a). Akaid dairidir. 10. *Fuşûlü'l-uşûl* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1431, vr. 1^b-64^b). Bazı fikhî konuları ihtiva eder. 11. *Fazlü'l-î-tarîka* (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2135, vr. 46^b-112^b). 12. *Risâletü'l-kudsıyyât* (Süleymaniye Ktp., Şehid

Ali Paşa, nr. 165, vr. 168^b-211^a). 13. *Necmül-kırân fî te'vilâtü'l-Kur'ân*. Necmeddîn-i Dâye'nin dokuz ciltlik *Bahrü'l-hakâ'îk* adlı tefsirinin Necm sûresinden Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar Alâüddeve tarafından tamamlanmış zeylidir. Eser bir cilt olup muhtelif kütüphanelerdeki yazmaları farklı adlarla anılmaktadır (bk. Süleymaniye Ktp., Hasan Hayri, nr. 162; Şehid Ali Paşa, nr. 165; Hekimoğlu, nr. 54; eserin diğer yazmaları, Alâüddeve'nin tefsire dair diğer telifleri ve görüşleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Şahinoğlu, s. 131-135, 285-289). Bu tefsirin baş tarafında bulunan ve Alâüddeve'nin Kur'an tefsiriyle ilgili görüşlerini ihtiva eden mukaddimeyi P. Paul Nwya neşretmiştir (bk. bibl.). 14. *Dîvân*. Alâüddeve, Alâ-i Devle, Alâ-devle, bazan da sadece Alâ mahlasını kullanan Simnânî'nin ölümünden sonra bir divanda toplanmış olan şiirlerinin asıl önemi, hicri VII. ve VIII. yüzyılın meşhur sülfilerinden birine ait olmalarında, terbiyevî ve ahlâkî unsurlar taşımış bulunmalarındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Abdullah el-Cübürî), Riyad 1400/1981, II, 73-74; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 250-251; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 356-357; *Hediyyetü'l-'arîfîn*, I, 108-109; Brockelmann, *GAL*, II, 263; *Suppl.*, II, 281; M. Hüseyin ez-Zehabi, *et-Tefsîr ve'l-müfessirün*, Kahire 1381/1962, III, 59-65; M. Nazif Şahinoğlu, *Alâ al-Davla al-Simnânî: Hayatı, Eserleri, Kelâm Telakkisi, Tasavvuf Alanındaki Görüşleri ile Beyan al-ihsân ahl at-îkân'i* (doktora tezi, 1966), İÜ Şarkiyat Araştırma Merkezi, nr. 6; *A'yânü's-Şi'ra*, III, 87-88; Nefisî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 148; Süleyman Ateş, *İşâret Tefsîr Okulu*, Ankara 1974, s. 150-160; Safâ, *Edebîyyât*, III/2, s. 798-810; Marjân Molé, "Un traité de 'Alâ al-davla Simnânî sur 'Alî b. Abî Tâlib", *BEO*, XVI (1961), s. 61-99; P. P. Nwya, "Muqaddimetü Tefsîri'l-Kur'ân li-'Alâ'îd-devle es-Simnânî", *el-Ebhâs*, XXVI, Beyrut 1973-77, s. 141-157; F. Meier, "Alâ' al-Dawla al-Simnânî", *EI²* (Fr.), I, 357-358; J. van Ess, "Alâ-al-Dawla Semnânî", *EI^r*, I, 774-777.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

ALAY

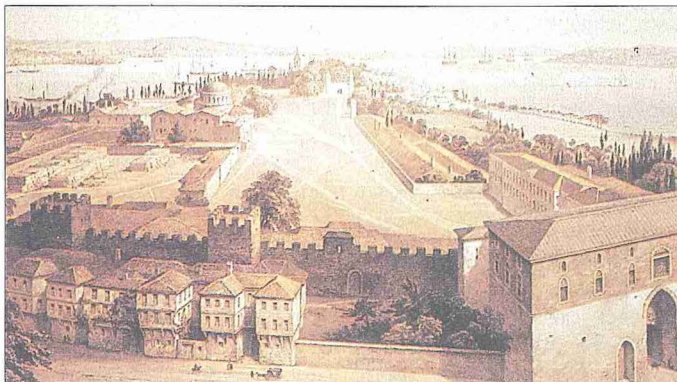
(bk. İSTİHFAF).

ALAY

Osmanlı devlet teşkilâtında askerî ve idarî merasimlerin tertibini, XIX. yüzyıldan itibaren de askerî bir birliği ifade eden terim.

"Kalabalık, cemaat, guruh" anlamındaki Grekçe *allagion*dan gelen ve daha Bizans'la temastan önce Selçuklu Devleti'nde kullanılan alay kelimesinin Osmanlı teşrifatında yaygın bir kullanım alanı vardır. Padişahın sefere gidiş ve dönüşleri sırasında saraydan Davutpaşa'ya kadar yapılan merasime *alay-ı hümayun*, rebülevvelin on ikinci günü okunan mevlid-i şerif dolayısıyla yapılan *mevlid alayı*, yeni tahta çıkan hükümdar için Eyüp Sultan Camii ve Türbesi'ndeki kılıç kuşanma merasimine *kılıç alayı*, hükümdarın bayram namazını kılmak üzere camiye gidip gelirken icra edilene *bayram alayı*, bir şehzadenin cülüsundan sonra eski sarayda bulunan annesinin Topkapı Sarayı'na nakli sırasında yapılan törene ise *vâlîde alayı* denirdi.

Alay, askerî terim olarak, Asâkir-i Mansûre'nin kurulmasından sonra tabur ile livâ arasında ordunun belli bir bölümü için kullanılmış ve bugün de hâlâ kullanılmaktadır. Piyadelerin sekizer bölüklü üçer taburu, süvarilerin beşer bölüğü, topçuların ise dörder toplu altışar bataryası birer alay kabul edilmişti. Alayın en büyük âmiri miralaydı. Alayın Osmanlılar'da ayrıca alay imamı, alay kanunu, alay müftüsü, alay sancağı (aş. bk.) ve *alaylı**, *surre** alayı gibi değişik kullanımları vardır. Bunlardan başka *alay arabası* merasimlerde padişahın bindiği saltanat arabasını, *alay bağlamak* askerinin saf saf olmasını ve savaş nizamına girmesini ifade ederdi. *Alay beyi* timarlı sipahi kumandanlarından biri idi ve terfii halinde sancak beyi de olabilirdi. *Alay çavuşu* hem Dîvân-ı Hümayun çavuşlarını, hem de orduda emir ve kumandan askerî haberdar eden görevlileri ifade eden bir tabirdi. *Alaya gitmek* tabiri ise askerî mekteplerden çıkartılarak neferlikle kıtaya gönderilenler için kullanılırdı. *Alay emini* yüzbaşı ile binbaşı arasında hesap işleriyle uğraşan bir görevli olup alay kâtipleri arasından tayin edilir, terfii durumunda binbaşı olurdu.

Alay Meydanı'nın 1852 yılındaki görünüşü (C. Fossati, *Die Hagia Sophia nach dem Tafelwerk von 1852*, Dortmund 1980, Levha: 22)

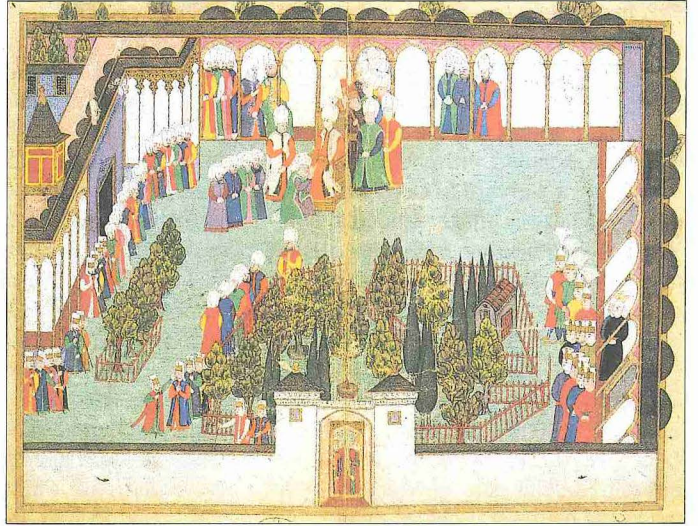
1908'den sonra bu unvan kaldırılmıştır. **Alay erkânı** da bir alayın yüksek rütbeli zâbitleri için kullanılmıştır. **Alay göstermek** gösteri yapmak ve bugünkü geçit resmi anlamında kullanılırdı. Bunun en gösterişlisi yabancı sefirler önünde yapılırdı. **Alay kâtibi** alayın yazı işleriyle görevli bir memuru olup terfi ederse alay emini olurdu. **Alay meclisi** alayın meseleleriyle ilgili kararların alındığı meclisti ve yüksek rütbeli zâbitlerden oluşurdu. Topkapı Sarayı'nda Bâbüssemâm ile Bâbüssaâde arasındaki meydanın adı da Alay Meydanı idi. Resmî törenlerin yapıldığı meydanlar genel olarak bu adla anılmıştır.

Günümüzde bir askerî terim olarak alay, bir albayın komutasında bulunan, aynı sınıftan olup aynı silâhları kullanan en büyük birliğe denilmektedir. Bir piyade alayı üç piyade taburu, bir tanksavar bölüğü, bir piyade hava bölüğü, bir muhabere takımı ve piyade hafif koluyla bir alay karargâhından, bir topçu alayı ise iki veya daha fazla topçu taburundan oluşmaktadır. Her alayın bir sancağı vardır.

Alay Kanunu. Osmanlı Devleti'nde gerek padişahın gerekse serdâr-ı ekremin sefere çıkışlarında, hükümdarın cuma veya bayram namazlarına gidişinde devlet teşrifatında bulunan kimselerin resmî kıyafetleri ve teşrifat defterindeki derecelerine göre yer almaları ile bir geçit töreni yapılırdı. Bu törenin yapılış şekli ile devlet adamlarının giyiniş tarzını ve pâyelerine göre sıralanmalarını gösteren kanuna alay kanunu denirdi. Vezirler, ulemâ, devlet ricâli, ocak erkânı ve diğer devlet adamlarının divandaki kıyafetleri ve bulunacakları yerler alay kanununda en ince ayrıntılarıyla tesbit edilmiştir. Teşrifatçı başının uyguladığı bu kanuna göre, XVIII. yüzyıl başlarında vezirler başlarına genellikle *kallâvî*, ulemâ *örf*, vezirlikleri olmayan defterdar, nişancı ve rikâb-ı hümâyun ağaları ile reisülküttâb *selimî*, öteki *hâcegân** ise *mücevveze** denilen serpuşlar giyerlerdi.

Alay Sancağı. Sancak ordunun şeref timsali olarak görülmektedir. İslâm ve Türk devletlerinde çeşitli renk ve biçimlerde sancaklar kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde Yeniçeri Ocağı'na mensup yaya ve süvari birliklerinin çeşitli bayrakları yanında ocağın büyük alay bayrağı vardı. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulmasından sonra oluşturulan alayların da ayrı sancakları bulunmaktaydı. Alay sancağı,

Tercüme-i Cifri'l-Câmi adlı eserde III. Mehmed'in alay merasimini tasvir eden bir minyatür (İÜ Ktp., TY, nr. 6624)

bugün her alaya ve kuruluşunda alay bulunmayan tugaylara verilmektedir. Silâhli kuvvetlerin şeref timsali sayılan alay sancağı, cumhurbaşkanı veya onun tayin edeceği en büyük komutan tarafından alaya özel törenle teslim edilir. Barış zamanında alay komutanının odasında, savaşta ise karargâhında kılıfı içinde kapalı olarak bulundurulmuş alay sancağı, sadece alaya ilk verilmesi, görev devir-teslimi, sancağa madalya takılması ve bazı geçit resmi törenleri sırasında açılır. Savaşta, sancağı koruma imkânı kalmazsa, düşmanın eline geçmemesi için alay komutanı tarafından yok edilir. Alay sancağı tabiri, resmî günlerde gemileri donatmak için açılan renkli bayraklar için de kullanılmıştır (ayrıca bk. BAYRAK, SANCAK).

Alay Müftüsü. Osmanlı askerî teşkilâtında askerin mânevîyatını yükseltmek için onlara dinî bilgiler ve zaman zaman vaazlar vermek, bazan da *teçhiz** ve *tekfin** işleriyle ilgilenmekle görevli askerî memur. Alay müftüsü protokolde binbaşından önce gelirdi. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar alay müftülüğü varlığını korumuştur.

Alay İmamı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye alaylarının birinci taburlarında görevli, din hizmetlerini yürütüp ahlâkî bilgiler veren, cemaatle namaz kıldıran, *teçhiz* ve *tekfin* işleriyle meşgul olan askerî memur. Özel üniforma taşıyan alay imamı, terfi edince alay müftüsü olurdu. Asâkir-i Mansûre'nin kurulmasından sonra askerlerin dinî eğitimlerinde daha fazla dikkat gösterilmiş, imamlara zamanın şartlarına göre yeni bazı sosyal haklar verilmiş-

tir. Meselâ başlangıçta otuz kuruş olan aylıklarına "kisve-bahâ" adıyla otuz kuruş zam yapılırken kılık ve kıyafetleri de belli bir nizama sokulmuştur. Protokolde yüzbaşından önce gelen alay imamları mensubu oldukları birliğin her türlü dinî meselesinden sorumlu idiler.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 17318; Esad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, İstanbul 1979, s. 4-5; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İstanbul 1325, s. 67 vd.; Pakalın, I, 44-46; II, 59; M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (nşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1931 — İstanbul 1981, s. 191; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 290, 304; II, 146, 151; a.m.f., "Alay", İA, I, 293-294; TA, II, 8-9; H. Bowen, "Alay", *El²* (Fr.), I, 369.

ZİYA KAZICI

ALAY HANI

Aksaray-Kayseri yolu üzerinde bulunan Selçuklu hanı.

Kitâbesi bulunmayan ve taşıdığı adı sonradan aldığı belli olan Alay Hanı, XII. yüzyıldan kalma Selçuklu kervansaraylarının önemli bir örneği ve "sultan hanları" tipinin öncüsüdür. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıcarşan'ın (1156-1192) Aksaray civarında kervansaraylar yaptırmış olduğu bilinmekte ve Alay Hanı'nın da Kılıcarşan'ın hükümdarlığının son yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Avlu kısmı tamamen yıkılmış olmakla birlikte hol bölümünün dışa taşkın taçkapısı sağlam durumdadır ve geometrik süslemeleriyle bu tür han kapılarının erken bir örneğini teşkil etmektedir. Kapıda görülen iç içe sekizgenlerden meydana getirilmiş geometrik motif örgülü bordürler, Türk süsleme sanatında Anado-